

14. Яцишин А. В. Застосування віртуальних соціальних мереж для потреб загальної середньої освіти / А. В. Яцишин // Інформаційні технології в освіті. – 2014. – № 19. – С. 119–126.

15. Мартиненко О. В. Використання соцмереж як засобу формування математичної компетентності майбутніх учителів математики / О. В. Мартиненко, Я. О. Чкана // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. – 2016. – № 2. – С. 339–346.

Жанна Чернякова, канд. пед. наук, доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID 0000 – 0003 – 4547 – 9388
DOI 10.24139/978-966-968-247-0/387-410

ІННОВАЦІЇ В УПРАВЛІННІ САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ- БАКАЛАВРІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

У розділі на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових праць визначено сутність поняття «самостійна робота», закономірності, принципи; з'ясовано провідні функції самостійної роботи студентів; педагогічні умови, що впливають на ефективність виконання самостійної роботи студентів; виокремлено етапи управління самостійної роботи студентів та встановлено їх особливості; представлено та схарактеризовано інноваційні моделі управління самостійної роботи студентів (декларативна, діалогічна, інтерактивна); встановлено взаємопов'язані компоненти щодо формування готовності студента до самостійної роботи; розкрито інноваційні форми управління самостійною роботою; висвітлено пріоритетні види й форми самостійної роботи, які використовуються в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів.

Ключові слова: самостійна робота, управління, інновації в управлінні самостійною роботою студентів.

Постановка проблеми. Сьогодні головним викликом сучасного ринку праці є підготовка творчих, професійно-кваліфікованих спеціалістів, здатних самостійно приймати рішення у нестандартних ситуаціях, визначати перспективи індивідуальних освітніх маршрутів, розширювати та поглиблювати сферу професійних знань, удосконалювати необхідні вміння та навички. Перехід до інформаційно-технологічного суспільства вимагає стрімкого оновлення змісту знань. У цьому контексті провідним завданням вищої школи щодо підготовки випускників стає оволодіння майбутнім фахівцем ефективними і раціональними методами самостійної навчальної роботи відповідно до особливостей конкретної кваліфікації. Нові підходи до організації освіти у вищій школі зорієнтовані на виховання особистості, готової до самоосвіти й розвитку власних пізнавальних можливостей та інтересів, самовдосконалення й

самореалізації, готовності до успішної адаптації у процесі подальшої професійної діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасний попит суспільної педагогічної практики на фахівця, здатного до професійного самовдосконалення, педагогічного керівництва самостійною роботою учнів, зумовлює актуальність проблеми управління самостійною роботою студентів-бакалаврів у сфері професійно-педагогічної підготовки майбутніх спеціалістів. Проте системний аналіз наукових праць та досліджень доводить, що теоретичні та методичні засади управління самостійної роботи студентів в умовах кредитно-трансферної системи є недостатньо висвітленими.

Важливі аспекти проблеми дослідження самостійної роботи висвітлено в наукових працях вітчизняних і російських вчених та педагогів. Теоретичні засади самостійної роботи учнів і студентів визначено в науковому доробку Н. Бороздінова, Л. Вяткіна, Є. Голант, О. Кірсанова, В. Ляудіса, О. Савченко, М. Скаткіна та ін. У наукових роботах В. Буряка, Б. Єсипова, А. Івасишина, В. Луценко, П. Підкасистого, Н. Шишкіної та ін. розкрито сутність поняття «самостійна робота», принципи її організації, визначено та схарактеризовано різні класифікації, методи, форми, засоби проведення самостійної роботи, розроблено методики планування та контролю самостійної роботи.

Проблему організації самостійної роботи студентів вивчали А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, І. Лернер, О. Мороз, Н. Сагіна, П. Сікорський, М. Скаткін, М. Гарунов, О. Євдокимов, С. Заскалета, І. Шайдур та ін. У наукових роботах К. Бабенко, О. Мороза, В. Тесленка та ін. встановлено особливості організації самостійної роботи студентів на молодших курсах. Питанню управління самостійної роботи студентів у позааудиторний час присвячено праці Л. Клименко, В. Шпак та інших. Системний підхід в організації самостійної роботи студентів схарактеризовано в наукових працях Г. Гнитецької, Л. Заїкиної та інших. На необхідності модернізації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів з метою поліпшення їхньої професійно-педагогічної наголошують дослідники В. Козаков, Б. Коротяєв, В. Паламарчук, О. Пехота, О. Савченко, А. Усова, Т. Шамова, І. Шапошнікова та ін. Наукові праці А. Алексюка, С. Архангельського, В. Загвязинського, Р. Нізамова, П. Підкасистого та ін. присвячено дослідженню ролі самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах щодо підвищенні ефективності підготовки сучасного фахівця.

Мета дослідження – з'ясувати теоретичні та методичні засади управління самостійною роботою студентів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі у зв'язку з посиленням ролі самостійної роботи у навчально-пізнавальному процесі нагальною є проблема ефективної організації самостійної роботи з урахуванням готовності до неї студентів. У Положенні «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» визначено, що самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних завдань. Навчальний план регламентує час, відведений для самостійної роботи студента. Так, співвідношення аудиторних занять і самостійної роботи визначається з урахуванням специфічних особливостей конкретної дисципліни і становить не менш 1/3 та не більш 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного на вивчення дисципліни [17].

Зміст самостійної роботи визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами та вказівками викладача і забезпечується системою навчально-методичних засобів: підручники, посібники, практикуми, наукова та фахова література тощо [17].

У контексті нашого дослідження проаналізуємо та визначимо сутність поняття «самостійна робота». В Енциклопедії освіти сутність поняття «самостійна робота» трактується як діяльність індивіда, що здійснюється ним своїми власними силами без сторонньої участі [6, с. 803]. Так, науковець В.Петрук вважає, що самостійна робота – це навчання, яке визначає здатність студентів усвідомлено для себе ставити завдання, цілі, планувати власну діяльність та здійснювати її [16, с. 23].

У той же час в Енциклопедії освіти самостійна робота студентів тлумачиться як планована індивідуальна або колективна робота студентів, що виконуються за завданням і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі [6, с. 804].

Науковці І.Дичківська, Л.Тархова та ін. визначають самостійну роботу студентів як самостійну науково-дослідну роботу, здійснювану під керівництвом викладача у різних формах роботи [5, с. 18; 21]. На думку Т.Картеля, уміння самостійно працювати, думати, осмислювати навчальний матеріал, засвоювати його та вміти застосовувати свої знання стає основною передумовою ефективного формування у студентів професійної самостійності, а також успішного навчання [7, с. 78].

В.Симонок вважає, що самостійна робота у часі та просторі віддалена від навчального процесу і так само, як і позааудиторна,

Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах

ведеться без безпосередньої участі викладача, його керований вплив здійснюється опосередковано – через інформаційно-аналітичне та науково-методичне забезпечення, у якому й відбувається концентрація досвіду (знань, умінь, способів діяльності) і способів його передачі [18].

Окремі аспекти окресленої проблеми висвітлено в працях зарубіжних науковців, зокрема англійськими науковцями Д. Брукс, Дж. Тейлор, К. Тернер, Дж. Хармер, С. Хіл та ін. визначено сутність, мету, особливості організації самостійної роботи у вищих навчальних закладах. Ґрунтовне вивчення, систематизація та осмислення зарубіжного досвіду щодо організації самостійного навчання (М. Доуні, М. Коган, Дж. Роджерс, С. Роджерс, Х. Н. Стіль, С. Ширін та ін.) може бути перспективним для використання у практиці вищої освіти України.

Аналіз зарубіжної науково-педагогічної літератури дозволяє дійти висновку про те, що для визначення поняття «самостійна робота» вживається низка понять, які дозволяють висвітлити різні аспекти цієї роботи. Так, у наукових працях дослідників із Великобританії (Дж. Боуда, С. Брукфілда, П. Дрессела, Г. Глісона та ін.) поняття «самостійна робота» визначається як незалежна робота (independent study), робота із індивідуальним інструктуванням (individual instruction study), автономна робота (autonomous study), самостійно спрямована робота (self-directed learning), самодоступне навчання (self-access learning).

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що науковці трактують самостійну роботу студентів як індивідуальну позааудиторну навчально-пізнавальну діяльність студентів, що здійснюється без безпосереднього керівництва викладача, хоча спрямовується й організується ним, передбачає сукупність засобів організації й керування цією діяльністю та включає методи наукового пізнання.

Таким чином, можна стверджувати, що у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі спільними рисами щодо визначення сутності поняття «самостійна робота студентів» є 1) здійснення управління самостійною діяльністю: безпосереднє управління нею викладачем («під керівництвом», «під контролем»); опосередковане («за завданнями», «без особистої участі»); самоуправління; 2) необхідність застосування розумових і (або) фізичних зусиль для досягнення мети, виконання завдань самостійної роботи; 3) формування або наявність активності суб'єкта навчання; 4) формування, набуття, удосконалення студентом необхідної сукупності знань, умінь, навичок для здійснення навчально-пізнавальної діяльності [20].

Англійські дослідники наголошують, що самостійна позааудиторна робота студентів посідає ключове місце у процесі формування професійної компетенції майбутнього фахівця. На думку науковців і практиків із Великобританії, самостійна робота студентів є підґрунтям для формування та розвитку особистості та передбачає формування в студентів уміння самостійно управляти власним навчанням; впевненості у досягненні успіху щодо опанування новими галузями знань; розвиток критичного мислення, індивідуальних здібностей; виховання індивідуальної відповідальності за рівень навчальних досягнень; стимулювання студентів до самовдосконалення; прийняття самостійних рішень; творчої пошукової активності студентів; набуття навичок самостійної ефективної організації власної майбутньої професійної діяльності [25, 26, 27].

Вимоги сучасного ринку праці щодо підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців, здатних до компетентної, відповідальної й ефективної діяльності за своєю спеціальністю неможливе без підвищення ролі самостійної роботи студентів, спрямованої на стимулювання їх професійного зростання та виховання творчої активності. Необхідно наголосити, що дослідники В. Єршов, М. Шевчук вважають, що ефективність та успішність самостійної роботи студентів у навчанні за кредитно-трансферною системою залежить від певних педагогічних умов:

1. Визначення ступеня підготовки студента до самостійної роботи, рівня самодисципліни.
2. Розробка нормативних інструкцій щодо визначення обсягів позааудиторної самостійної роботи для студента.
3. Здійснення календарного планування ходу і контролю виконання самостійної роботи.
4. Наявність спеціальної навчально-методичної літератури.
5. Чітка організація роботи з боку викладача.
6. Систематичність і послідовність діяльності.
7. Доступність завдань і наявність інструктажу щодо виконання.
8. Необхідність створення нових тренажерів, автоматизованих навчальних і контролюючих систем, що дозволяли б студенту в зручний час і в звичному для нього темпі самостійно здобувати знання, уміння, навички.
9. Висока забезпеченість комп'ютерною технікою, доступною для викладачів і студентів.
10. Постійний педагогічний контроль і корекція.

11. Високий рівень мотивації виконання роботи.

12. Чітке визначення зв'язку даної роботи із майбутньою практичною діяльністю.

13. Організація системи індивідуальних консультацій [23].

Таким чином, самотійна робота студентів потребує спільних зусиль викладача й студентів, збалансування всіх елементів єдиного процесу для ефективного входження студента у професійне середовище. Самостійна робота студентів займає вагомe місце у системі навчання вищих закладів освіти та передбачає оволодіння прийомами самотійного набуття знань і їх наступного творчого використання.

Підкреслимо, що самотійна робота студентів виконує низку важливих функцій, до яких відносяться:

- розвиваюча (підвищення культури розумової праці, залучення до творчих видів діяльності, збагачення інтелектуальних здібностей студентів);
- інформаційно-навчальна (навчальна діяльність студентів на аудиторних заняттях, непідкріплена самотійною роботою, стає малорезультативною);
- орієнтаційно-стимулююча (процесу навчання надається професійне прискорення);
- виховна (формуються і розвиваються професійні якості майбутнього спеціаліста);
- дослідницька (формується новий рівень професійно-творчого та критичного мислення) [19].

Погоджуємося з думкою дослідника А. Кучерявого щодо закономірностей педагогічного управління самотійної роботи студента. Наведемо декілька закономірностей сукупного протікання процесів педагогічного управління та самотійної навчальної діяльності студента. Ключову роль у взаємодії зі студентом відіграє діяльність педагога, оскільки він є відповідальним за результати навчання, розробку змісту курсу, добір засобів навчання тощо. Ефективне чергування викладачем форм аудиторної та самотійної роботи студента зумовлює цілісність процесу засвоєння навчального матеріалу, рівномірність розподілу навантаження майбутнього фахівця протягом семестру, акцентування його уваги на проблемних та значущих складових навчального матеріалу. Проектування педагогом одиниць (модулів) самотійної роботи дозволяє студенту якісно підготуватися до навчального заняття, заглибити засвоєння матеріалу після закінчення аудиторної роботи [11].

Зазначимо, що наступна закономірність сукупного протікання процесів педагогічного управління та самостійної навчальної діяльності майбутнього фахівця передбачає актуалізацію в останнього навчальних потреб, потреб вивчення окремих тем та самореалізації студента як особистості, фахівця тощо. Саме педагогічне управління через проектування самостійної роботи студента враховує мотиваційну складову як обов'язковий чинник навчальної діяльності. Зростання мотивації дозволяє викладачеві залучати студента до нових форм роботи, пропонувати нові типи завдань, формувати творчі здібності, розкривати внутрішній потенціал тощо[11].

Інша закономірність одночасного взаємного протікання зазначених вище процесів полягає у безпосередній залежності рівня сформованості професійних умінь від обсягу запропонованих вправ і завдань, що виступає засобом набуття певних компетенцій. Чергова закономірність особливостей взаємодії педагогічного управління та самостійної роботи студентів визначається творчими видами роботи майбутнього фахівця, які є повністю самостійними. Саме творча діяльність забезпечує загальний та професійний розвиток студента, створює підстави до опанування ним різними способами розв'язання фахових задач у нетипових умовах [11].

Ефективність виконання студентом самостійної роботи значно зростає, якщо пропонується відповідне методичне забезпечення навчальної діяльності студента. Зміст методичного забезпечення має орієнтуватися як на потреби студента, так і задовольняти певні управлінські потреби викладача. Зокрема, студента завжди цікавлять тема самостійної роботи, її мета, формулювання завдань, теоретична база, приклади виконання, форма звітності, шкала оцінювання роботи, терміни її виконання тощо.

Наприклад, до типових управлінських потреб викладача, що реалізуються через використання методичного забезпечення самостійної роботи студента, належать: доведення до відома студента інформації про те, яку саме самостійну роботу необхідно виконати, зосередження його уваги на ключових моментах теми, забезпечення достатніми теоретичними умовами для виконання завдань, реалізація диференційованого підходу до виконання самостійної роботи, забезпечення способу оформлення кінцевого результату виконання, доведення критеріїв оцінювання самостійної роботи тощо.

Наступна закономірність спільного протікання процесів педагогічного управління та виконання студентом самостійної роботи

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

полягає у безпосередній залежності якості виконання від наявності комунікаційного каналу між викладачем та студентом. У цій взаємодії педагог є організатором діяльності студента, мотиватором, спостерігачем, помічником, коректором та контролюючою особою. У свою чергу студент виконує роль активатора комунікації, замовника допомоги, особи, яка реалізує спільні зусилля свої та викладача, актуалізує напрями педагогічної роботи тощо [11].

Залежність успішності функціонування процесів педагогічного управління та самостійної навчальної діяльності студента від педагогічного самоаналізу є однією з визначальних закономірностей. Викладачем має аналізуватися кожний крок його діяльності. Зокрема, задум щодо використання кожного з модулів самостійної роботи, планування, підготовка завдань, розробка методичного забезпечення, перевірка та ін.

Таким чином, педагогічне управління самостійною роботою студента зумовлюється врахуванням низки факторів у ході проектування самостійної роботи майбутніх фахівців, а саме: цілепокладання модулів самостійної роботи, її планування в системі навчальних заходів, забезпечення цілісності процесу навчання, актуалізацію навчальних потреб студентів, кількісний та якісний добір навчальних завдань і видів роботи майбутніх фахівців, врахування особистісних рис останніх, методичне забезпечення, педагогічний самоаналіз, свідоме ставлення студентів до виконання завдань стимулювання процесів самоуправління, забезпечення самореалізації студента в ході самостійної роботи тощо [11].

Самостійна робота студентів ґрунтується на наступних принципах: самостійності, розвивально-творчої спрямованості, цільового планування, особистісно-діяльнісного підходу.

Головною метою самостійної роботи студентів є систематизація та закріплення отриманих теоретичних знань і практичних умінь студентів; поглиблення та розширення теоретичних знань; формування умінь використовувати нормативну, правову, довідкову документацію та спеціальну літературу; розвиток пізнавальних здібностей та активності студентів, творчої ініціативи, самостійності, відповідальності й організованості; формування самостійності мислення, здібностей до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації; розвитку дослідницьких умінь [19].

Чітка організація самостійних навчальних занять, їх систематичність, доцільне планування робочого часу дозволяє прищепити студентам уміння і навички в оволодінні, вивченні,

засвоєнні та систематизації придбаних знань в процесі навчання, забезпечувати високий рівень успішності в період навчання.

У контексті нашого дослідження виокремимо наступні етапи управління самостійної роботи студентів.

Перший етап – підготовчий, який повинен включати в себе складання робочої програми з виділенням тем і завдань для самостійної роботи студентів; наскрізне планування самостійної роботи студентів на семестр; підготовку навчально-методичних матеріалів; діагностику рівня підготовленості студентів.

Другий етап – організаційний, на якому визначаються цілі індивідуальної та групової роботи студентів; читається вступна лекція, проводяться індивідуально-групові настановчі консультації, під час яких роз'яснюються форми самостійної роботи студентів і її контролю; встановлюються терміни і форми подання проміжних результатів.

Третій етап – мотиваційно-діяльнісний. Викладач на цьому етапі повинен забезпечити позитивну мотивацію індивідуальної та групової діяльності; перевірку проміжних результатів; організацію самоконтролю і самокорекції; взаємообмін і взаємоперевірку відповідно до обраної метою.

Четвертий етап – контрольно-оцінний, який включає індивідуальні та групові звіти та їх оцінку. Результати можуть бути представлені у вигляді дипломних, курсових робіт, рефератів, індивідуальних науково-дослідних завдань, доповіді, схем, таблиць, усних повідомлень, моделей, макетів, звітів тощо (залежно від дисципліни і спеціальності). Контроль самостійної роботи студентів може здійснюватися за допомогою проміжного і підсумкового тестування, написання в аудиторії письмових контрольних робіт, складання колоквиумів, проміжних заліків тощо [3].

Загальновідомо, що у навчальному процесі вищого навчального закладу виділяють два види самостійної роботи: аудиторна і позааудиторна. Аудиторна самостійна робота з дисципліни виконується на навчальних заняттях під безпосереднім керівництвом викладача і за його завданням. Позааудиторна самостійна робота виконується студентом за завданням викладача, але без його безпосередньої участі. Сутність самостійної роботи студентів визначається особливостями поставлених у ній навчально-пізнавальних завдань.

Організація самостійної роботи студентів складається з таких етапів:

1. Складання плану самостійної роботи студента з дисципліни.

2. Розробка та видача завдань для самостійної роботи.

3. Організація консультацій з виконання завдань (усний інструктаж, письмова інструкція).

4. Контроль за ходом виконання і результатом самостійної роботи студента [3].

При складанні плану самостійної роботи обов'язково вказується кількість годин, виділених на кожну тему. Розподіл годин залежить від складності теми, наявності навчальних матеріалів по даній темі. Ряд тем можуть бути повністю віднесені на самостійну роботу, інші можуть містити мінімум самостійної роботи або зовсім не утримувати її. Ряд тем може бути переадресовано до вивчення самостійного курсу, тим самим витримується міждисциплінарний зв'язок навчального процесу.

Викладачем розробляються завдання для самостійної роботи студентів. Це може бути посилання на конкретний підручник, збірник задач, навчальний посібник, нормативно-довідкову літературу. Контроль результатів позааудиторної самостійної роботи студентів може здійснюватися в межах часу, відведеного на обов'язкові навчальні заняття з дисципліни і позааудиторну самостійну роботу студентів з дисципліни, може проходити в письмовій, усній або змішаній формі, з поданням виробу або продукту творчої діяльності студента.

Формами і методами контролю позааудиторної самостійної роботи студентів можуть бути використані семінарські заняття, колоквиуми, заліки, тестування, самозвіти, контрольні роботи, захист творчих робіт тощо.

Контроль самостійної роботи студента може бути встановлений в наступних формах:

- включення пропонованого для вивчення проблеми в перелік питань екзаменаційних білетів;
- тестовий контроль;
- захист письмових робіт у тому числі індивідуальних навчально-дослідних завдань, рефератів, курсових і контрольних робіт;
- виступ на семінарському занятті, конференції, участь у «Круглому столі», діловій грі, олімпіадах тощо.

Наступні критерії повинні бути враховані при оцінці письмових робіт:

- необхідний обсяг і структура роботи;
- визначення актуальності досліджуваної проблеми;
- логіка викладу матеріалу;
- використання відповідної термінології, стилю викладу;

- наявність посилань на джерела інформації;
- постановка питань і ступінь їх розкриття;
- формулювання висновків за підсумками роботи [3].

У разі невідповідності письмовій (курсової, контрольної) роботи студента зазначеним критеріям знайдені розбіжності повинні бути відображені в рецензії та прийняті до уваги при виставленні оцінки студенту за роботу.

Позааудиторна самостійна робота студентів має також низку критеріїв щодо оцінювання результатів роботи студентів, а саме:

- рівень засвоєння студентами навчального матеріалу;
- уміння студента використовувати теоретичні знання при виконанні практичних завдань;
- обґрунтованість і чіткість викладу відповіді.

Управління самостійною роботою студентів має здійснюватися на двох рівнях: самоврядування студента і управління з боку викладача.

Самоврядування включає наступні види діяльності:

- прогнозування результатів самостійної навчальної роботи;
- постановка цілей і завдань;
- розробка та реалізація плану роботи;
- здійснення самоконтролю і оцінка якості виконаної навчальної роботи;
- рефлексія ходу і результатів самостійної навчальної діяльності [3].

У той же час управління з боку викладача полягає в мотивації і стимулюванні навчальної діяльності, у проведенні індивідуальних консультацій в традиційному режимі і в режимі online, у проведенні контролю якості виконаних робіт.

Дослідниця Л. Аксьонова залежно від розподілу управлінських функцій між педагогом і студентами, способу прийняття рішень виділяє кілька моделей управління, а саме: декларативна, діалогічна, інтерактивна [1, с. 51-53].

Схарактеризуємо та з'ясуємо особливості зазначених моделей управління. Так, декларативна модель управління самостійною роботою студентів є простою та оперативною. Управлінську роль виконує педагог, який виробляє рішення, координує та контролює діяльність студентів. Декларативна модель управління характерна для традиційних методів навчання, в рамках яких управління ґрунтується на основі суб'єкт-об'єктної взаємодії. Проте на сучасному етапі розвитку освіти

застосування декларативної моделі управління не дозволить реалізувати актуальні завдання підготовки майбутніх фахівців.

У той же час діалогічна модель управління самостійною роботою студентів характерна для нетрадиційних методів навчання, яка заснована на розумінні того, що процес пізнання, який лежить в основі вчення, відноситься до процесів з внутрішньої детермінацією, рух об'єкта від одного стану до іншого є спрямованим (цільовим). Студент привласнює нові знання, уміння, потреби, норми, цінності, розвиває свої внутрішні здібності. Діалогічна модель управління дозволяє врахувати особистісні, соціально і професійно значущі потреби та інтереси студентів, їх творчий потенціал, так як в основі процесу управління лежить суб'єкт-суб'єктна взаємодія. В рамках діалогічної моделі управління самостійною роботою студентів можливе проведення індивідуальних консультацій в традиційному режимі, а також в єдиному інтерактивному інформаційному просторі.

Наступна інтерактивна модель управління самостійною роботою студентів специфічна для інноваційних методів навчання, яка заснована на організації спілкування між усіма суб'єктами освітнього процесу. У спілкуванні можна виділити комунікативну, перцептивну та інтерактивну сторони. Інтерактивна сторона спілкування передбачає спільну діяльність з вироблення узгодженої думки або рішення проблеми. Для всіх з'являється можливість участі в обговоренні проблем, вільного висловлення індивідуальної думки, відображення своєї позиції в рамках діалогу. Відбувається активний обмін інформацією між педагогом і всіма студентами, рішення приймаються колегіально.

Представлена модель управління в рамках інноваційних методів навчання заснована на організації індивідуального і колективного самоврядування. Управлінським ресурсом є інтелектуальний потенціал студентів, їх потреби та інтереси. В рамках інтерактивної моделі управління можливе проведення конференцій в електронній системі e learning [22].

У контексті нашого дослідження необхідно наголосити, що важливе місце в навчально-педагогічному процесі посідає чітка організація самостійної роботи студентів, яку дослідник В. Козаков розглядає як одну з характеристик умов їх навчальної праці, як процес створення системи, усіх елементів і зв'язків організаційно-психологічної структури навчальної діяльності, що забезпечують необхідні зовнішні умови самостійної роботи відповідно до індивідуальних особливостей студента для досягнення головної мети – формування його самостійності [8].

Зазначимо, що організація самостійної роботи студентів пов'язана з підвищенням якості праці викладача, підготовкою й оновленням методичного забезпечення, оскільки викладач бере участь в організації самостійної роботи студентів опосередковано, забезпечує та здійснює планування обсягу й змісту самостійної роботи; власне організацію самостійної роботи; керівництво (контроль за діяльністю студента з подальшою корекцією результатів для досягнення поставлених цілей); зв'язок (передача інформації, що забезпечує прийняття власних рішень і рішень студентом) [8].

У той же час організація самостійної роботи для студента передбачає планування власних дій (обрання цілей, створення програми й відбір методів їх досягнення); організацію (об'єднання й мобілізація зовнішніх і внутрішніх ресурсів для вирішення поставлених завдань); управління (здійснення поточного самоконтролю й самокорекції); здійснення зв'язку на основі передачі інформації, що забезпечує ухвалення рішення [8].

Таким чином, організація самостійної роботи спрямована на визначення й установаження раціонального порядку виконання планових завдань; планування послідовності навчальних дій; стеження за ходом і результатом дій, їх коригування; здійснення самоврядування навчальною діяльністю.

На думку дослідника С. Кустовського, процес організації самостійної діяльності студентів можливо умовно поділити на три основні етапи: підготовчий, тренувальний і творчо-дослідницький, на кожному з яких переважають ті чи інші типи й види самостійної роботи. Так, на першому етапі студент ознайомлюється з методологією самостійної роботи, основними поняттями, теоретичними положеннями курсу, здобуває загальнонаукові і дисциплінарні знання, формує відповідні навички та вміння. На тренувальному етапі студент формує вміння організації та планування самостійної роботи, виконуючи систему завдань, задач, вправ, які мають частково творчий характер. На третьому етапі студент закріплює знання, вміння та навички на практично-професійному рівні й застосовує на практиці набуті вміння самостійної роботи, самоосвіти та самостійного навчання. На цьому етапі можуть бути застосованими самостійні дослідницькі проекти, експерименти, написання курсових та дипломних проектів, кваліфікаційних робіт [9].

Головною умовою ефективності виконання самостійної роботи визначено системність та регулярність її здійснення студентами, з одного боку, а з іншого – керівництвом, целеспрямованістю та

Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах

вимогливістю викладацького складу за реалізацією самостійною роботи студентів. Дослідницею Н. Лукіною представлено методичну конструкцію організації та проведення самостійної роботи студентів, яка складається з певних взаємопов'язаних компонентів (див. рис.1).

Як бачимо, підготовка до самостійної роботи складається перш за все з визначення цілей, відповідно до цього відбору змісту, методів, засобів. Організаційна структура включає визначення вихідного рівня знань студентів, створення орієнтовної основи. Потім відбувається безпосереднє проведення самостійної роботи та її поетапне виконання, а саме: контроль-самоконтроль, висновки з самостійної роботи, оцінка самостійної роботи викладачем.

Незаперечним є той факт, що у вищих навчальних закладах існують різні форми самостійної роботи студентів, але традиційною залишається самостійна робота, що передбачає підготовку до аудиторних занять студентом чи групою студентів самостійно в довільному режимі, у зручний час у бібліотеках, лабораторіях, комп'ютерних кабінетах, майстернях, на експериментальних чи дослідних майданчиках тощо. Крім того усталеним видом аудиторної самостійної роботи є так звана контрольна самостійна робота, коли в ході виконання завдання студент може одержати консультацію від викладача. У зв'язку зі збільшенням обсягу самостійної роботи студента до 50-60 % по відношенню до загальної кількості годин на вивчення дисциплін з'являється новий, проміжний варіант керованої самостійної роботи студентів, що передбачає підвищену самостійність студентів, індивідуалізацію, регламентацію, розширену консультативну підтримку, упровадження цілого ряду новітніх дидактичних засобів, розширення спектру форм організації [15].

У контексті розбудови вищої освіти відомі провідні науковці (І. Бендера, І. Богданова, А. Вербицький, Н. Волкова, М. Кларин, Н. Ничкало, В. Пінчук, Є. Полат, О. Пометун, С. Сисоєва та ін.) відзначають тенденцію до адаптації форм організації самостійної роботи до сучасних технологій навчання, що ґрунтуються на педагогіці співробітництва, а саме: симпозиум, круглий стіл, огляд знань, презентація проекту, сесії із застосуванням нестандартних навчальних ситуацій, що моделюють професійну діяльність тощо [2].

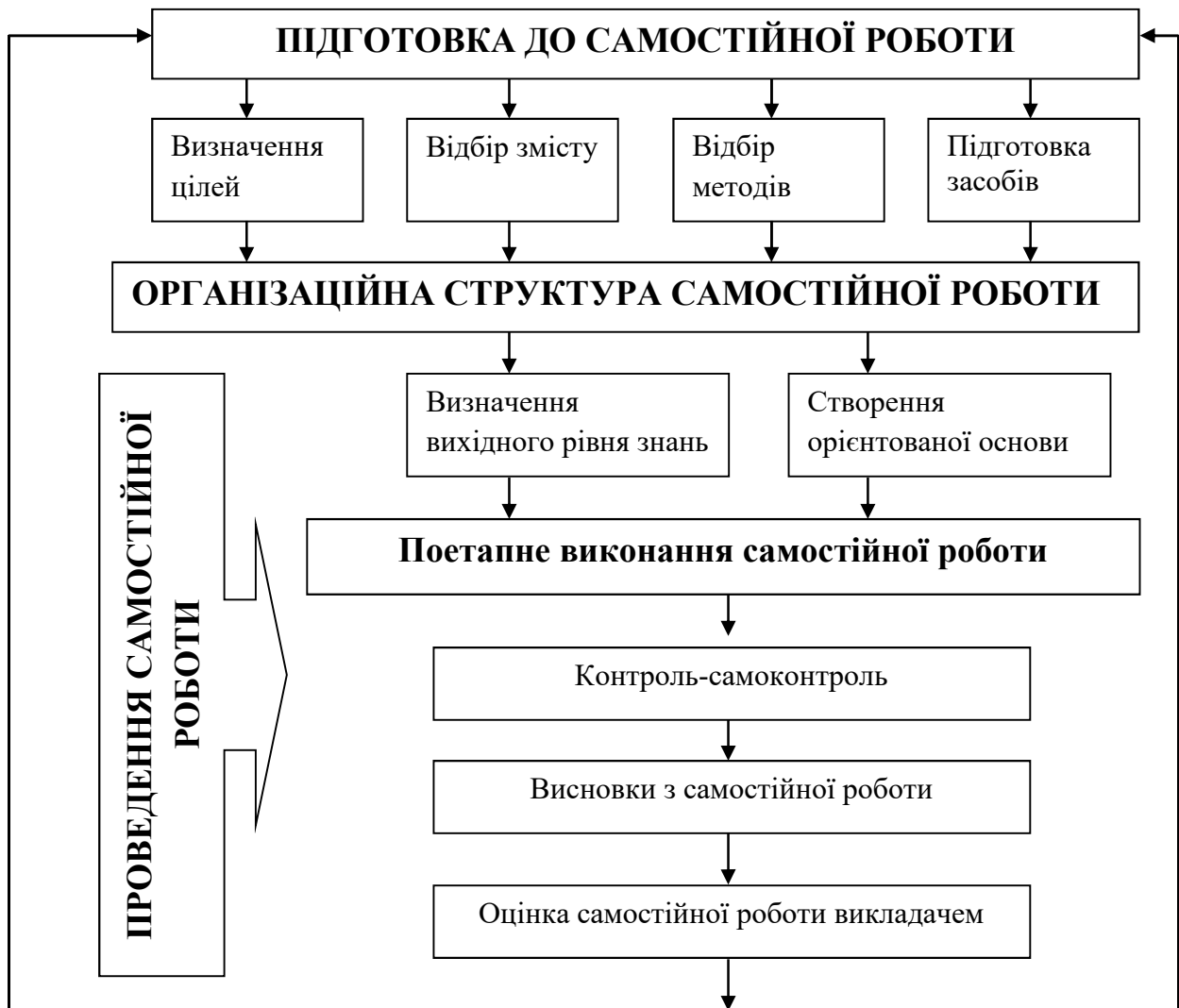

Рис. 1. Методична конструкція організації та проведення самостійної роботи студентів за Н. Г. Лукіною [13].

Виконання гнучкої та варіативної самостійної роботи студентами передбачає формування готовності студента до самостійної роботи, зокрема, теоретичної, практичної, формування здатності до самоосвіти, саморозвитку, самовиховання. Так, дослідниця Н. Лукінова визначили певні взаємопов'язані компоненти, що складають формування готовності студента до самостійної роботи (див. рис. 2).

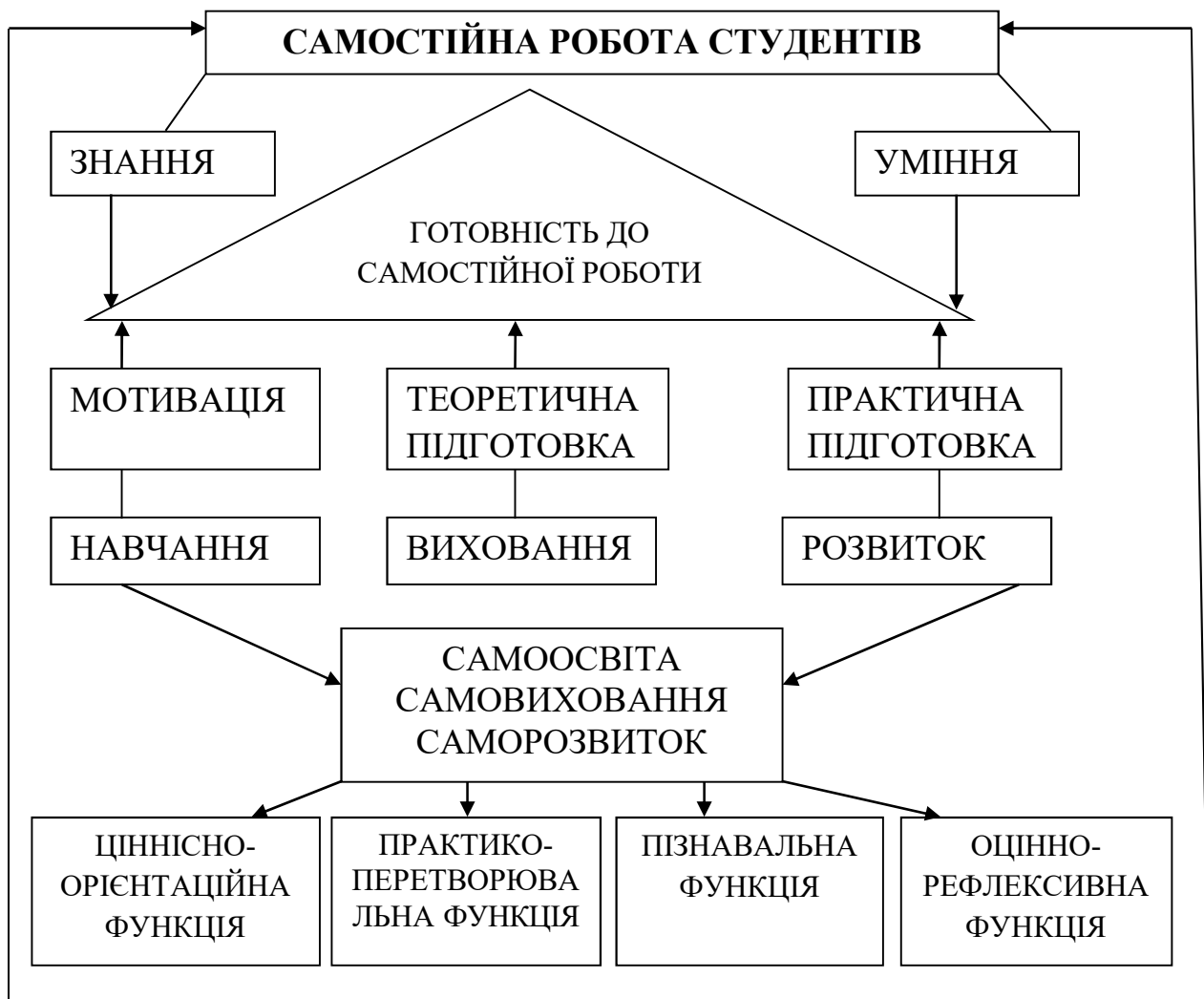
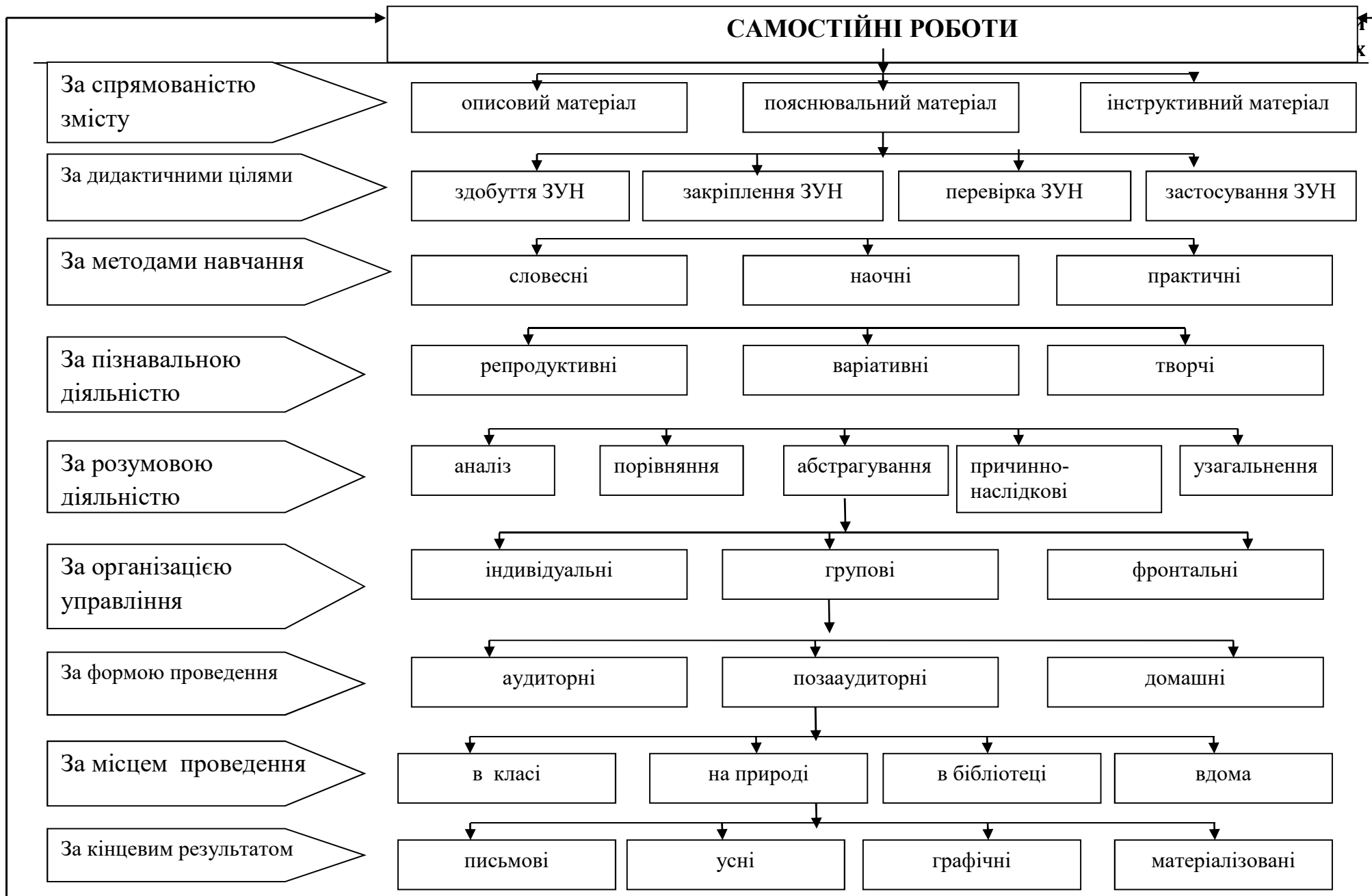

Рис. 2. Формування готовності студента до самостійної роботи за Н. Г. Лукіною [13].

Таким чином, головним завданням є включення студента у самостійну навчальну діяльність, яка спрямована на перетворення самого суб'єкта діяльності – студента, підґрунтям якої виступає діяльнісний підхід. Студента вирізняє високий рівень мотивації, володіння навчальним матеріалом, свідоме оволодіння знаннями, уміннями, навичками, формування здатності до самоосвіти, саморозвитку, самовиховання.

Аналіз науково-педагогічної літератури надає можливість зазначити, що на сучасному етапі у вищих навчальних закладах застосовується понад 160 видів і форм самостійної роботи, багато з яких використовуються в певній системі (див. рис. 3).

Навчання в умовах кредитно-трансферної системи передбачає використання таких форм та методів, які надають більше можливостей для самоосвіти студентів, більше часу відводиться позааудиторній

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

навчання в умовах кредитно-модульної системи: семінари, навчальні конференції, навчальні симпозиуми, диспути тощо. Участь студента у цих навчальних заходах є реальною можливістю не лише отримати нові знання і вміння та розширити досвід, а й виявити рівень компетентності у тих чи інших проблемах, висловити власне бачення чи переконання та, врешті, переконатись у власній самодостатності [4].

У контексті дослідження важливості набуває визначення принципів щодо створення викладачем методичного супроводу самостійної роботи, забезпечення комунікації між педагогом і студентом та здійснення педагогічного самоаналізу, представленими науковцем А. Кучерявим, а саме:

принцип системного методичного супроводу самостійної навчальної діяльності, який забезпечує саме викладач; принцип неперервності зворотнього зв'язку між викладачем і студентами на всіх етапах організації самостійної навчальної діяльності майбутніх фахівців; принцип оптимальності педагогічного самоаналізу ступеня ефективності організації самостійної навчальної діяльності студентів [12].

На думку А. Кучерявого, пріоритетне місце посідає принцип зворотного зв'язку, оскільки дозволяє визначити якість створеної педагогічної системи, своєчасно реагувати на виявлені недоліки на різних етапах організації навчання і самостійної роботи зокрема, формулювати дидактичну мету та добирати завдання для самостійного виконання. Зазначимо, що якість зворотного зв'язку забезпечується різноманітністю застосування форм взаємодії, зокрема безпосередньої (на аудиторних заняттях, під час проведення консультацій), часткової (наприклад, перевірка зошитів за відсутності студента), дистанційної з використанням Інтернет-ресурсу, яка носить постійний характер та ґрунтується на спостереженні викладача за розвитком студента [12].

Підкреслимо, що залежно від виду самостійної роботи студентів рекомендується використовувати різні форми управління самостійною роботою викладачем (див. табл. 1) [3].

Таблиця 1.

Форми управління самостійною роботою студентів

<i>Види самостійної роботи</i>	<i>Управління самостійною роботою студентів викладачем</i>
1. Конспектування 2. Реферування літератури 3. Анотування книг, статей 4. Виконання завдань пошуково-дослідницького характеру	1. Вибіркова перевірка 2. Розробка тем і перевірка 3. Зразки анотацій і перевірка 4. Розробка завдань, створення пошукових ситуацій; спецкурс, спецсемінар, складання

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

5. Поглиблений аналіз науково-методичної літератури	картотеки по темі 5. Співбесіда з опрацьованої літератури, складання плану подальшої роботи, розробка методики отримання інформації
6. Проведення експерименту	6. Розробка плану проведення експерименту
7. Робота на лекції: складання або стеження за планом читання лекції, опрацювання конспекту лекції. Доповнення конспекту рекомендованою літературою	7. Пропозиція готового плану або пропозицію скласти свій план по ходу або на закінчення лекції
8. Участь у роботі семінару: підготовка конспектів виступів на семінарі, рефератів, виконання завдань	8. Розробка плану семінару, рекомендація літератури, перевірка завдань
9. Лабораторно-практичні заняття: відповідно до інструкцій та методичними вказівками; отримання результату	9. Розробка завдань, складання методичних вказівок, алгоритму дій, показників рівня досягнення результату
10. Індивідуальна науково-дослідна робота при виконанні самостійної, контрольної, курсової і дипломної робіт	10. Розробка тематики контрольних, курсових і дипломних робіт, консультації, керівництво ними
11. Контрольна робота – письмове виконання	11. Розробка контрольних завдань, перевірка їх виконання.
12. Виконання завдань по спостереженню і збору матеріалів в процесі професійної практики.	12. Розробка завдань, перевірка.

Отже, організація управління та контролю самостійної роботи студентів потребує від викладача виконання низки методичних рекомендацій.

Так, на думку З. С. Кучера, залежно від типу самостійна робота передбачає такі форми діяльності студентів: пошук та вивчення додаткової літератури; складання тез, плану та конспекту змісту навчального матеріалу за підручником; написання рефератів, доповідей, оглядів, звітів за додатковою та періодично літературою; кодування інформації (складання схем, таблиць, графіків); розв'язання задач; виконання завдань з використанням ІКТ; проведення лабораторних досліджень, спостережень, експериментів; складання тестів, формулювання питань самоконтролю; складання блок-схем за навчальним посібником; розв'язання графічних завдань; виконання навчальних та тренувальних вправ; виконання завдань за ілюстраціями; складання інструкційних та технологічних карт; вправи за інструкційними картками; виготовлення окремих деталей чи виробів; підготовка до колоквиумів, заліків, екзаменів [10].

Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах

На думку М. Москалець, ефективними моделями колективної самостійної роботи, що використовуються на аудиторних заняттях, визначено:

- «взаємоконтроль». Студенти на окремі картки виписують ті елементи навчального матеріалу, у яких вони припустилися помилок. Не дивлячись, обмінюються картками, перевіряють один одного, надають рекомендації в письмовій формі щодо тієї частини навчального матеріалу, який необхідно відпрацювати;

- взаємоконтроль у команді. Поточний і покроковий контроль і взаємоконтроль за виконанням навчального завдання. Може здійснюватися за ролями – «скептик», «оптиміст», «песиміст» або «аналітик», «системний аналітик», «евристик»;

- «експертна група». Студенти отримують завдання й виконують його письмово. Через визначений час студенти обмінюються результатами, після чого кожен індивідуально формулює остаточну відповідь, у подальшому може бути запропонований до здійснення критичний аналіз і самоаналіз виконання роботи групи;

- «навчаємося разом». Студенти об'єднуються в різnorідні (за рівнем навченості) групи по 5 осіб. Кожна група одержує одне завдання, що є складовим однієї загальної проблеми, над якою працюють усі. У результаті спільної роботи окремих груп і всіх груп у цілому відбувається розв'язання проблеми. Усередині групи студенти самостійно розподіляють повноваження: відстежують правильність виконання завдань партнерами, здійснюють моніторинг часу, опрацьовують довідкові джерела, готують презентації, складають план вирішення тощо [14].

Н. Герасименко вважає, що цікавим прийомом організації самостійної роботи, що об'єднує в собі як аудиторну, так і позааудиторну діяльність майбутніх учителів, є педагогічні майстерні – форма навчання, яка створює умови для піднесення кожного учасника до нового знання й нового досвіду шляхом самостійного або колективного відкриття [2]. Так, для студентів вищих педагогічних навчальних закладів можна використати такі типи педагогічних майстерень:

- самоосвітня – мікровикладання; підбір, створення і презентація фахових текстів, завдань і тестів для самостійної роботи; побудова евристичних і алгоритмічних приписів самостійного опрацювання інформації;

- інтелектуальна – розроблення й апробування різноманітних навчальних завдань у формі ребусів, кросвордів, сканвордів,

чайнвордів, питань для конкурсів і вікторин, інтелектуальних змагань за змістом навчального матеріалу;

– ігрова – драматизації, інсценування, міні-вистави за змістом заняття, за допомогою яких розкриваються певні педагогічні, соціальні та природні явища;

– гумористична – збирання творів студентського і шкільного фольклору за змістом дисципліни, підготовка й проведення релаксаційних пауз та ін. [2].

На нашу думку, важливим етапом в організації самостійної роботи є контроль, який повинен бути систематичним, своєчасним, об'єктивним, всеохоплюючим и тощо. Контроль самостійної роботи студентів передбачає, зокрема:

- спостереження за характером виконання самостійної роботи, рівнем розвитку пізнавальної активності студентів, глибиною творчого пошуку і рішення проблемних питань, ставленням до справи;
- контроль виконання календарного плану-графіка самостійної роботи;
- виявлення студентів, які пасивно відносяться до занять і проведення з ними індивідуальних консультацій;
- оцінку знань, набутих у результаті самостійної навчальної діяльності.

Підкреслимо, що основними формами контролю самостійної роботи студентів визначено: програмований контроль; невелике контрольне завдання, яке включає тільки операції необхідними поняттями; понятійний диктант; опитування студентів з питань попередньої лекції; аналіз роботи студентів над вправами; доповіді і виступи на семінарах; письмові контрольні роботи; контрольні домашні завдання; захист студентами рефератів; колоквиуми; захист курсових і дипломних робіт; перевірка конспектів, робота з зошитом; контроль з питань для самоконтролю; контрольні роботи; тестовий контроль знань тощо.

На новітньому етапі впровадження сучасних інформаційних технологій в навчальний процес дозволяє викладачам продуктивніше спілкуватися зі студентами в якості консультантів з проектів і різних навчальних питань. Саме управління самостійною роботою студентів реалізується за рахунок використання сучасних інформаційних технологій і зміни характеру роботи викладача. Таким чином, сучасні інформаційні технології дозволили реалізувати новий спосіб організації навчального процесу і професійного спілкування.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу викладеного вище матеріалу можна зазначити, що самостійна робота студентів має бути забезпечена відповідним управлінням з боку викладачів. При цьому педагогічний вплив викладачів на студентів визначається високим рівнем децентралізації з передачею освітніх і управлінських функцій студентам, модульним програмам, технічним засобам навчання тощо. У процесі виконання самостійної роботи студентів гнучке управління поступово переходить у самоуправління і безперечно має позитивний вплив на формування вмінь і навичок самостійної роботи. Кредитно-трансферна система навчання у вищих навчальних закладах надає широкі можливості для розвитку пізнавальної самостійної роботи студентів. Ефективними умовами для її реалізації є мотивація студентів, їх прагнення до такої діяльності; врахування психологічних особливостей молоді студентського віку; ефективна організація навчання (включаючи організацію контролю за результатами самостійної роботи), яка включає різноманітні форми та інноваційні методи навчання.

Перспективи подальших досліджень даної наукової проблеми вбачаємо в теоретико-практичному аналізі механізмів управління самостійної роботи студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова Л. Н. Управляемая самостоятельная учебная деятельность студентов: сущность и способы управления // Л. Н. Аксенова, Н. В. Шведко Проблемы современного образования в техническом вузе : материалы III Респ. науч.-метод. конф., Гомель, 31 окт.–1 нояб. 2013 г. / М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. техн. ун-т им. П. О. Сухого ; под общ. ред. А. В. Сычева. – Гомель : ГГТУ им. П. О. Сухого, 2013. – С. 51-53.
2. Герасименко Н. О. Дидактичні умови організації самостійної роботи студентів педагогічних університетів в процесі навчання іноземних мов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Н. О. Герасименко. – Кривий Ріг, 2012. – 215 с.
3. Гончарова Ю. А. Организация самостоятельной работы студентов методические рекомендации для преподавателей / Ю. А. Гончарова. – Воронеж, 2007. – 27 С.
4. Горбатюк О. В. Організація самостійної діяльності студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nniiif.org.ua/File/12govosd.pdf>
5. Дичківська І. А. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. А. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. Наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : хрінком Інтер, 2008. – С. 803.
7. Картель Т. М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення / Т. М. Картель // Наукові праці. Серія «Педагогічні науки». – Миколаїв, 2006. – С. 78.
8. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / В. А. Козаков. – К.: Вища школа, 1990. – 248 с.

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

9. Кустовський С. М. Дидактичні умови організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх економістів у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / С. М. Кустовський. – Вінниця, 2005. – 21 с.
10. Кучер З. С. Організація самостійної роботи майбутніх учителів обслуговуючої праці в системі модульного навчання: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. / З. С. Кучер. – Кривий Ріг, 2006. – 251 с.
11. Кучерявий А. О. Закономірності педагогічного управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»: науковий журнал. – Черкаси, 2013. – № 12 (265). – С. 66-72.
12. Кучерявий А. О. Аспект діяльності педагога в системі проєктувальних принципів управління самостійною роботою майбутніх юристів / А. О. Кучерявий // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 38. – С. 51-55.
13. Лукинова Н. Г. Самостоятельная работа как средство и условие развития познавательной деятельности студента : дисс. ... к-та пед. наук: 13.00.08 / Н. Г. Лукинова. – Ставрополь, 2003. – 210 с.
14. Москалець М. М. Методичні рекомендації щодо організації навчальної діяльності з формування у студентів та викладачів економічного профілю умінь самоконтролю / М. М. Москалець. – Запоріжжя : ЗДІА, 2011. – 68 с.
15. Організація самостійної роботи студентів з педагогіки : [посібник] / В. І. Євдокимов, Т. П. Агапова, І. В. Гавриш, В. В. Луценко. – Х. : ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2000. – 160 с.
16. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія / В. А. Петрук. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.
17. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах від 2 червня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>
18. Симонок В. М. Вчимося працювати самостійно / В. М. Симонок // Вивчаємо українську мову і літературу – 2006. – № 12. – С. 2-5.
19. Соловова Н. В. Организация и контроль самостоятельной работы студентов : методические рекомендации / сост. Н. В. Соловова ; под ред. В. П. Гарькина. – Самара : Изд-во «Универс-групп», 2006. – 15 с.
20. Танько Є. В. Розвиток поняття «самостійна робота» в зарубіжній педагогіці: досвід Великобританії // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014, № 1 (35). – С. 20-27.
21. Тархова Л. Формування пізнавальної самостійності майбутніх перекладачів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – С. 18.
22. Шведко Н. В. Управление самостоятельной учебной деятельностью студентов как инструмент повышения качества непрерывного профессионального образования / Н. В. Шведко, Е. В. Бондаренко // Интеграция и повышение качества образовательных процессов как фактор модернизации экономики и промышленности Союзного государства : материалы научно-практического форума (Минск, октябрь 2013 г.). В 2 т. Т. 1 Педагогическая логистика: образование, наука, экономика / под ред. Б. М. Хрусталева, В. Л. Соломахо. – Минск : БНТУ, 2013. – С. 153-155.

**Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти
у глобальному, регіональному та національному контекстах**

23. Шевчук М. О. Педагогічні умови ефективності самостійної роботи студентів / М. Шевчук, В. Єршов // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 2. – С. 114-117.

24. Фурман А. Технологія створення граф-схем навчальних курсів у модульно-розвивальній системі / (А. Фурман) // Рідна школа. – К., 1997. – № 2. – С. 25-78.

25. Naiman N. The Good English Learner / N. Naiman, M. Frohlich, H. H. Stern, A. Todesko. – Research in Education Series. – Ontario Institute for Studies in Education, 1978. – № 7. – P. 4.

26. Nolasco R. Conversation / R. Nolasco, L. Arthur. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 148 p.

27. Sheerin S. Self-Access / S. Sheerin. – Oxford University Press, 1996. – 200 p.